

Асанова У.А.

**МАМЛЕКЕТТИН КАЛЫПТАНУУСУНДАГЫ САЯСИЙ
ПАРТИЯЛАРДЫН ОРДУ ЖАНА РОЛУ**

Асанова У.А.

**МЕСТО И РОЛЬ ПОЛИТИЧЕСКИХ ПАРТИЙ
В СТАНОВЛЕНИИ ГОСУДАРСТВА**

U.A. Asanova

**THE PLACE AND ROLE OF THE POLITICAL PARTIES
IN THE ESTABLISHING OF THE STATE**

УДК: 316.7/329.1/8

Макалада мамлекеттин калыптануусундагы жана азыркы коомдогу саясий партиялардын ролу жана орду, ошондой эле алардын коомго тийгизген таасири каралган. Кыргыз Республикасындагы саясий партиялардын алып баруу ишмердүүлүгү жөнүндө баяндалган.

Негизги сөздөр: мамлекет, коом, саясий партия, саясий арена, укук, демократия.

В статье говорится о становлении государства, о месте и роли политических партий в современном обществе и о деятельности политических партий в Кыргызской Республике.

Ключевые слова: государство, общество, политическая партия, политическая арена, право, демократия.

The articles deal with the role and place of political parties in modern society, the activities of political parties in Kyrgyz Republic.

Key words: state, society, political parties, political scene, law, democracy.

«Мамлекет» жана «коомдун саясий системасы» түшүнүктөрү бөлүк жана бүтүн катары катышат. Мамлекет өзүнө көптөгөн саясий кызыкчылыктарды топтоштурат жана саясий турмушту «жалпы милдеттүүлүк» аркылуу жөнгө салат. Дал ушул касиети менен саясий системада өзгөчө орунду ээлейт жана анын бүтүндүгүн жана туруктуулугун сактап турат. Демек ушул туруктуу саясий аренада ар түрдүү күчтөр аракеттенишет. Алардын кээ бирлери ар кыл саясий акцияларды ачык түрдө ишке ашыргандыктан аларды реалдуулар деп аташат; башкалары топтордун таламдарын ишке ашыруунун тымызын формаларын артык көрүшөт.

Саясий аренада ачык аракеттенген реалдуу саясий күчтөрдүн эң эле таасирдүүлөрү болуп партиялар саналышат. Алар топтук жана индивидуалдык таламдарды көрсөтүп чыгышат жана билдиришет, ошондой эле жарандык коомдун башкы элементи болуп кызмат аткарышат. Партиялардын жана партиялык топтордун өз ара аракетсиз коомду жана анын саясий системасын элестетүү кыйын.

Ошентип, саясий күчтөр жарандык коомдо пайда болуп, анын топторунун таламдарын билдирип жана көрсөтүп чыгуу менен мамлекеттин жана жа-

рандык коомдун ортосундагы туташтырып туруучу звено болуп саналышат. Ошондой эле ар кандай мамлекет саясий партиялардын түзүлүшүн жана иштерин кандайдыр бир деңгээлде укуктун жардамында жөнгө салат. Саясий турмушта партиялардын ишмердик формалары жана методдору татаалдашкандыктан, коомдо алардын ролу өсүп, барган сайын алардын ишмердигин деталдашкан юридикалык регламентациялоо зарылдыгы көрүнүүдө [1, с. 13].

XIX к. партиялар мамлекеттик саясий турмушта көрүнүктүү орунду ээлесе да, ошол мезгилдеги конституцияларда эске алынбаган, а бүгүнкү күндө ишмердигин жөнгө салуу укуктук өз алдынча институт болуп калды. Азыркы кездеги мамлекеттердин мыйзамдарында көбүнчө төмөнкү жагдайлар чагылдырылат. Саясий партиянын түшүнүгү; коомдун саясий системасындагы ордун, ролун аныктоо; саясий партиялардын түзүлүшүнүн жана жоюлушунун шарттары жана тартиби; партиялардын идеологиясына жана программасына болгон талаптар, партиялардын иштөө тартибине жана уюшулган түрдө түзүлүүсүнө болгон талаптар; партиянын финансылык-экономикалык базасы; коомдун бийлик менен болгон байланышы, айрыкча шайлоолордо жана мамлекеттин жана жергиликтүү органдарынын ишмердигине катышуу болуп саналат. Бул саясий партиялардын коомдогу ордун бекемдөөгө болгон аракет деп эсептелинет. Ал эми башка мамлекеттердин саясий системасы сыяктуу Кыргыз Республикасынын саясий системасынын абдан маанилүү бөлүгүн саясий партиялар түзүп турат. Айрыкча азыркы кездеги кыргыз коомундагы ички саясий процесстердин жүрүшүндө саясий партиялар абдан зарыл субъектке айлануу учурун башынан өткөрүүдө. Саясий партиялардын санынын абдан көбөйүшү жана алардын ишмердүүлүгүнүн кеңейиши кокусунан болгон көрүнүш эмес. Жалпысынан эле партиялардын демократиялык мамлекетти жана жарандык коомду куруудагы эбегейсиз ролун эске алсак, анда келечектеги кыргыз коомунун өнүгүшүндөгү саясий партиялардын ордун баса бел-

гилеп кетүүгө болот. Өткөөл мезгилдин жүрүшүн, Кыргызстандын мамлекеттүүлүгүн калыптандыруудагы жана демократиялык түзүлүштү орнотуудагы саясий партиялардын орду зор. Бирок, саясий партиялардын азыркы замандын талабына жооп бере ала тургандай болуп жетилиши, коомдук институттун өзүнө гана мүнөздүү болгон бир катар атайын функцияларды аткара алуусу, алардын бири-бири менен мыйзам чегинде атаандашып, калыптануусу сындуу процесстердин жүрүшүндө көптөгөн мүчүлүштөр байкалууда [2, с. 56].

Кыргызстандын азыркы саясий системасын жарандык коомдор, өкмөттүк эмес уюмдардын жана башкалардын саясий уюмдардын кызыкчылыктарынын күрөшү мүнөздүү. Мына ушул универсалдык процессте бийликти ишке ашыруу маселесинин тегерегинде көптөгөн саясий көз караштар пайда болот. Бул ар кандай тенденциялардын анын ичинде жагдайды олку-солкулукка алып келүүчү жаңжалдык жагдайлардын да өнүгүшүн жокко чыгарбайт. Ушул мааниде алганда өткөөл коомдордо демократиялык консенсусту камсыз кылуу маселесин изилдөө актуалдуу болуп эсептелет. Анын негизги объектиси коомдо салыштырмалуу айтканда таасирдүү деп эсептелген саясий партиялар болушу мүмкүн.

Коомдо бир багытка баштоодогу партиялардын ордун изилдөө ириде саясий режимдин мыйзамдуулугун таануу маселесин илимий негизде ачып көрсөтүүнү талап кылат.

Азыркы мезгилдеги Кыргызстанга мүнөздүү социалдык-рухий багыттардын түп-тамырынан бери өзгөрүлүп жаткан шартта жүрүм-турумдун активдүү социалдык-экономикалык моделин калыптандыруудагы, либералдык жана демократиялык баалуулуктарга ээ, цивилизациялуу мамлекетти куруунун негизин түзгөн принциптерди өздөштүрүүдөгү саясий партиялардын ролун изилдеп үйрөнүү чоң мааниге ээ.

Улуттук аң-сезим менен этностук «ренессанстын» жылт эткен көрүнүшүн башынан өткөрүп жаткан постсоветтик коомдор үчүн (Кыргызстан ошондой коомдордун катарына кирет) улуттун маданий жана мамлекеттик-аймактык жактан өз тагдырын өзү чечүү маселелеринде да улуттук идентификация проблемасы өтө актуалдуу. Саясий партиялар бул процесстерге түздөн-түз таасир эткендиктен ага тийиштүү деңгээлде илимий жактан көңүл бөлүүгө туура келет.

Мамлекеттик структуралардын иш-аракеттерин көзөмөлдөө жөнүндөгү тезис-демократиянын классикалык теориясы, постулаттарынын бири. Көзөмөлдөөнүн бөтөнчө механизми дал ушул саясий партияларга гана тиешелүү. Бул да саясий илимден өтө олуттуу көңүл бурууну талап кылат. Кыргызстандын

саясий системасындагы эволюциянын методологиялык маселелерин жана саясий партиялардын ордун изилдөөнүн өтө зарыл болушуна постсоветтик мезгилдин өзгөчөлүгүн, кыргыз мамлекетинин уңгусун түзгөн кыргыз улутунун менталитетин, нечен кылымдардан бери келе жаткан элдик салттарды эске албастан, батыш өлкөлөрүндөгү тажрыйбага кылдаттык менен мамиле кылбай эле «көчүрүп» алуу тенденциялары өзүнчө көңүл бурууга арзыйт. Ошентип, бүгүнкү күндө саясий партиялардын саясий процесстин субьектиси катары ролу менен таасирин изилдөө абдан актуалдуу. Анткени көбүнчө мамлекет, коомдогу саясий, ошондой эле шайлоо системалары тарабынан укуктук жактан регламентациялоону талап кылган маселе келип чыгууда [4, с. 67].

Демократиялык институттардын, бардыгынан мурун саясий партиялардын түзүлүү жана өнүгүү процесси, көп партиялык системанын курулушу Кыргызстандын коомдук турмушунун бүгүнкү мазмунун аныктайт. Кыргызстандын партиялары бай тарыхка ээ. Көп партиялык системанын түптөлүшү жана түзүлүшү өнүгүү этаптары жагынан кызыктуу.

1991-1993-жылдары советтик бир партиялык системанын кыйрашы менен Кыргыз Республикасынын Баш мыйзамында эркин шайлоо жана көп партиялык системанын негиздери түптөлгөн. 1991-жылы «жарандык уюмдар жөнүндө», 1999-жылы «саясий партиялар жөнүндө» мыйзамдары кабыл алынган. Бул мыйзам эң эле либералдуу болуп 10 кишинин демилгеси менен саясий партияны түзүүгө мүмкүнчүлүк берет.

Кыргызстанда бул мезгилден тартып, бийликтин мыйзам чыгаруу органдарын уюштуруу процесси башталган, саясий партиялар түзүлүп, алар шайлоо процесстерине жигердүү катыша башташкан.

2010-жылы кандуу апрель окуяларынан кийин жаңы Баш мыйзамын кабыл алынышы менен, Кыргызстан башкаруунун парламенттик түрүнө өткөн. Жаңы Баш мыйзам Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин депутаттарын шайлоонун пропорциялык системасын бекиткен, биздин көз карашыбызча бул система Кыргызстандын саясий партияларынын өнүгүшүнө көмөктөшкөн.

Мунун бардыгы бүгүн Кыргызстандын партиялык мейкиндигинде 192 катталган саясий партия иштеп баштаганына алып келген, булар азыркы учурда туруктуу өзгөрүү, биригүү, кайрадан уюшуу же кыйроо процесстеринин ичинде турушат, мындай жагдай партиялык системанын алсыз болушуна себеп болуп саналат [5, с. 78].

Бүтүндөй алганда, конкреттүү партиялык системанын калыптанышы алыскы келечектин предмети болуп саналат. Ал эми саясий партиялардын мамлекеттин калыптана баштагандыгы жана коомдогу ро-

лун системалуу түрдө биринчилерден болуп изилдөө европалык Т.Гоббс, Алексис де Токвиль, Р.Доуз сыяктуу окумуштууларга таандык [2, с. 78].

Демек, жыйынтыгында жашоону аба жана суусу жок элестетүүгө мүмкүн болбогондой эле, так ошондой мамлекеттик саясий системаны саясий партиясыз элестетүүгө болбойт. Ошондуктан мамлекеттик саясий системада саясий партиялар мамлекеттин жана мамлекеттин жарандарынын кызыкчылыгын көздөп иш алып барууга тийиш. Ал эми мамлекет саясий партиялардын иш алып баруусуна жакшы шарттарды түзүп берүүсү абзел.

Адабияттар:

1. Матузов Н.И., Малько А.В. Теория государства и права. - М.: Юрист, 2004. - С. 512.
2. <http://www.super.kg/mobile/article/show/31355>.
3. Акунов А.А., Мамбеталиева Г.С. Саясат таануу окуу китеби. - Бишкек, 2014.
4. <http://lib.kg/kyrgyzskij-orunbekov-bakytbek-orunbekovich-koomdu-kajra-kurru-shartyndagy-savasij-partiyalar-ordu-ma-yzy-zhana-kelechegi/>
5. <http://chabarman.kg/index.php/zhanylyktar/1903-kyrgyzstandyn-savasij-partiyalary-genezis-baza-perspektiva>

Рецензент: к.ю.н., доцент Татенова М.Б.